

CIEŻKI (1274) *ai*

ciężki (1253), **ciężek** (21); ciężki : ciężek *WróbŻolt* (9 : 1), *RejJóz* (4 : 1), *HistAl* (3 : 1), *LubPs* (14 : 1), *Leop* (14 : 2), *BibRadz* (31 : 2), *OrzRozm* (1 : 1), *Mącz* (106 : 6), *HistRzym* (7 : 2), *SkarŻyw* (66 : 2), *CzechEp* (1 : 1), *GórnRozm* (11 : 1).

-ę- (120ó), -e- (34), -(ę)- (21), -(i)- (13); -e- *OpecŻywPrzedm*; -ę- : -e- *BierEz* (25 : 1), *FalZioł* (86 : 2), *GlabGad* (18 : 1), *MiechGlab* (4 : 1), *RejPs* (3 : 1), *SeklWyzn* (1 : 1), *SeklKat* (8 : 4), *MurzHist* (31 : 6), *SeklPieś* (1 : 1), *BibRadz* (32 : 1), *Mącz* (105: 8), *BudBib* (15 : 1), *SkarŻyw* (68 : 1), *LatHar* (31: 1), *KmitaSpit* (3 : 1), *SkarKaz* (22 : 1), *GosłCast* (7 : 1).

comp i sup (124+36) -cięższy. *sup* na- (33), naj- (3) *KarnNap*, *PowodPr* (2); ~ nã- (31), na- (1), n(a)- (1); nã- : na- *MurzHist* (3 : 1); ~ nãj- (3).

sg m N ciężki, cięższy, nãcięższy (145), ciężek (8); ~ (*attrib*) ciężki (47); ~ (*praed*) ciężki (44), ciężek (8) *WróbŻoltGlab*, *LubPs*, *Leop* (2), *OrzRozm*; ciężki : ciężek *BibRadz* (2 : 2), *SkarŻyw* (4 : 1). ◇ *G* ciężkięgo, cięższęgo, nãcięższęgo (29); -ęgo (11), -ego (3), -(e)go (15); -ęgo *OpecŻyw* (2), *OpecŻywSandR*, *KochTr*, *KochJez*, *ZawJest*, *OrzJan* (3), *GosłCast*; -ego *MurzHist* (2); -ęgo : -ego *KochPs* (1 : 1). ◇ *D* ciężkiemu (4); -emu (1), -(e)mu (3). ◇ *A* ciężki, cięższy (50), ciężki(e)go (1). ◇ *I* ciężkim, cięższym (22), ciężkiem (2) *MurzHist*, *BibRadz*; ~ -em (1), -(e)m (1).sg ◇ *L* ciężkim, cięższym, nãcięższym (22). ◇ *V* ciężki (1). ◇ *f N* ciężką, cięższã, nãcięższã (114), ciężka (13), ciężk(a), cięższ(a) (21); ~ (*attrib*) -ã (39), -a (2); -ã : -a *Mącz* (15 : 2). ~ (*praed*) -ã (47), -a (11); -a *RejJóz*, *HistAl*, *CzechEp*; -ã : -a *Mącz* (3 : 4), *HistRzym* (2 : 2), *SkarŻyw* (2 : 1), *GórnRozm* (4 : 1). ◇ *G* ciężkięj, cięższęj (51), ciężkię *OpecŻyw* (3), ciężki (2); -i *MiechGlab*; -ęj : -i *Mącz* (1 : 1); ~ -ęj (10), -(e)j (41). ◇ *D* ciężkięj (2); -ęj (1), -(e)j (1). ◇ *A* ciężką, cięższã, nãcięższã (85). ◇ *I* ciężką, cięższã, nãcięższã (39). ◇ *L* ciężkięj, nãcięższęj (37), ciężkię *OpecŻyw* (2); ~ -ęj (19), -(e)j (18). ◇ *V* ciężką, cięższã (2). ◇ *n N* ciężkię [w tym: -i (1)], cięższę, nãcięższę (100); -ę (11), -e (1) *MurzHist*, -(e) (88). ◇ *G* ciężkięgo, cięższęgo, nãcięższęgo (85); -ęgo (9), -ego (5), -(e)go (71); -ęgo *OpecŻyw* (2), *Oczko*, *KochPs* (2), *KochTr*, *OrzJan*, *SarnStat*, -ego *MurzNT*, *KochFr*; -ęgo : ego *MurzHist* (1 : 3). ◇ *D* ciężki(e)mu (4). ◇ *A* ciężkię, cięższę, nãcięższę (93); -ę (16), -e (2), -(e) (75); -ę : -e *OpecŻyw* (2 : 1), *MurzNT* (1 : 1). ◇ *I* ciężkim, cięższym (22), ciężkiem, cięższem (4) *FalZioł*, *BielŻyw*, *BibRadz*, *MurzHist*; ~ -em (1), -(e)m (3). ◇ *L* ciężkim, cięższym (14) *BierRozm*, *LibLeg*, *SeklKat*, *LubPs*, *BielKron*, *Mącz*, *GórnDworz*, *RejPosWstaw*, *KochPs*, *SkarŻyw*, *PudłFr*, *ArtKanc* (2), *OrzJan*, ciężkiem (5) *FalZioł* (3), *MurzHist*, *BibRadz*; ~ -em (1), -(e)m (4). ◇ *pl N m pers* ciężcy, cięższy, nãcięższy (11), ciężci (1); -y: -i *GórnRozm* (3 : 1). *m an* ciężkie (1) *SienLek*, ciężcy (1) *WujNT*. *subst* ciężkię, cięższę, nãcięższę (80); -ę (11), -(e) (69). ◇ *G* ciężkich, cięższych, nãcięższych (47). ◇ *D* ciężkim, cięższym (7). ◇ *A m pers* ciężki(e), cięższ(e) (4). *subst* ciężkię, cięższę, nãcięższę (86); -ę (16), -e (2), -(e) (68); -e : -e *KochPs* (5 : 1), *SarnStat* (4 : 1). ◇ *I pl m* ciężkimi, nãcięższymi (6) *PowUrb*, *KromRozm II*, *Mącz*, *ArtKanc*, *LatHar*, *WujNT*, ciężkięmi (3) *WujJud* (2), *SiebRozmyśl* (1); ~ -ęmi (1), -(e)mi (2). *f* ciężkimi, cięższymi (8) *OpecŻyw*, *GlabGad*, *LibMal*, *KromRozm I*, *KwiatKsiąż*, *LatHar*, *SarnStat* (2), ciężkięmi (5) *RejZwierc* (2), *KochPs*, *SarnStat* (2); ~ -ęmi *SarnStat* (2), -emi (1) *KochPs*, -(e)mi (2). *n* ciężkimi (2) *KuczbKat*, *SkarŻyw*, ciężki(e)mi (1) *ModrzBaz*. ◇ *L* ciężkich, cięższych, nãcięższych (29).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Dużo ważący, przytlaczający, gniotący; gravis Mymer¹, Murm, Mącz, Cn; gravidus, ponderosus Mącz, Calep, Cn; onerosus Mącz, Cn; importabilis Mącz; ingestabilis, pondus habens, pergravis, praegravis Cn (189) : ForCnR E2; Ten korzeń iest ciężki á nie ma w łobie dziurek FalZioł III 5a, I 61d, III 7d, 27b, 34b; GlabGad A8v, D4v, I2; zęby ich [ryb] ktore są barzo ciężkie, flą do Moskwy [...] y czynią z nich okładziny do mieczow y do szabl, aby dla ciężki rękoiełci tim różniejše były. MiechGlab 61; SeklKat Q3v; Pośeł ledwa odetchnał dzwigaijac A jakoż to czełky Bałwán RejKup bb8v; Pośeł narzeka jż był Mnich ciężkiy. RejKup cc6, cc6 [2 r.]; GliczKsiąż C6v; Niech iák ciężki kámień z mieyfc fwych rufzyć sie nie mogą LubPs gg3; RejWiz 113; RejFig Dd4v; Ciężkić iest kámień [Gravitas lapidis] á ważny piałek/ ále gniew szalonego iest cięższy niż to oboie. BibRadz Prov 27/3 [idem BudBib]; Coż iest cięższego nád ołow [Super plumbum quid gravabitur Vulg] BibRadz Eccli 22/17, Iob 6/3; rozmáicie zową okręty [...] iedny cięższe drugie lżejše BielKron 460; Chelonium etiam vel chelonia, Naczynie nieyákíe/ którym nieco ciężkiego podnośzą Mącz 51c; Ponderosus, ważny/ ciężki/ máyaci wagę. Mącz 309b; Tormentum item, Dziáło y włzelákie inše woyenne ciełskie naczynie z którego strzeláją. Mącz 458d, 46b, 202d, 264a, 296d, 313b (13); Im co cięższego z gory vpádníe/ tym fye ciężey ftłucze. SienLek 12v, V; RejAp AA5.v; HistRzym 24v, 25, 121v; RejPos 219; A iefli plywamy po frogim morzu/ grzebiemy sie pod grubą á ciężką zyemię/ szukáiąc nędznego iákiego wlpomożenia fwego RejZwierc 14v, 65v, 87v; ma wielką strzelbę/ thákíez zbroię ciężką BielSpr 25v, 2v [3 r.], 4; BudBib Prov 27/3; ModrzBaz 118; y kazáłá iey kámienie niepotrzebne zmieyfcá ná mieyfce przenosić/ dofyć ciężkie. SkarŻyw 225, 553; StryjKron 135; Tu ciężkie iábłká Hesperides proście Do grobu noście. KlonŻal D2; KochPieś 3, 32; ZawJest 10; Calep 465a, 536b, 820b; WujNT 76; Kiymi ciężkiemi w głowę mocno ią tłoczyli SiebRozmysł H2v; SkarKaz 8a; KlonWor 49.*

Wyrażenia: »(jako) ciężkie(-a) brzemię, burda« = onus grave Vulg [szyk 10 : 3] (11 : 2): BierEz B; Thakiefz ciężkie brzemiona nośząc by sie nie obraziła FalZioł V 32; WróbŻołt 37/5; LubPs K3v; Leop Ps 37/5; Sarcinae, Tłumok. Metaphor. Ciężkie burdy. Mącz 368b; Ergata, Wagá/ Kłobá álbo koło nieyákíe/ którym ciężkie burdy á brzemioná wzgorę wściągayą Mącz 107d; SienLek 18v; BudBib bv; KochPs 55; SkarŻyw 29; LatHar 145, 162.

»ciężki krzyż« [szyk 6 : 5] (11): Iezufa milégo ciężkiégo krzyża nośsenijé. OpecŻyw 135v, [79]v, 135v, 138v; OpecŻywSandR nlb 5; TarDuch C3v; Szedł ná śmierć będąc Bogu Oycu swoiemu posłufzny/ á niołąc krzyż ná łobie ciężki ArtKanc D17v; LatHar 319, 338, 542; SiebRozmysł I4.

»ciężkie okowy, pęta« [szyk 3 : 1] (3 : 1): GórnDworz H3; Tám mu pęta na nogi ciężkie włożono KochPs 158, 164; Siedział męczennik w ciężkich okowách/ do nogi drugiego o łotrowstwo poładzonego/ przypięty. SkarŻyw 75.

»ciężka ręka« (1): Młzyce ná drzewie gęfte ciężką ręką gniecie. KmitaSpit C5.

»ciężka rzecz« [szyk 6 : 4] (10): Theż Srebro żywe iest takiey włofności iże barzo ciężkie rzeczy na łobie znofi FalZioł III 35b; ale iże włzelka rzecz ciężka ku dołu ciągnie, przeto y ona flegma gruba á ciężka ku nogam íchodzi GlabGad Iv; LibMal 1543/72; Ciężkie rzeczy wymiotác/ áby sie vlżyło/ Z okrętu rofkazano RejFig Dd4v, Dd4v; RejZwierc 32v; BielKron 309v; Durae partes, Ciężka rzecz. Mącz 281b; SarnStat 964; PowodPr 73.

»waga ciężka« [szyk 2 : 1] (3): Mjchał Czartowj powieda yż yego Waga częfka? *RejKup* aa7v; ná ieden koniec przywiązano ciężką wagę/ ná drugi proces powrozow zawięzono *BielSpr* 4v, 61v.

W przen (69) : Tylko [...] fám człowiek nad opoki twardłfy/ nad groby śmrodliwłfy/ nad ziemię cięłfy/ fwego pana nie żaluie *OpecŻyw* 149; Drugi zalię krzyż iefth dułzny/ dáleko cięłszy *KrowObr* 238, 115 [2 r.]; *BielKron* 455; *BudBib* 2.Par 10/11, *Iob* 15/10; *ArtKanc* O3v; *GórnRozm* B3; *GórnTroas* 74; *LatHar* 603; BRZEMIE Chrifufowe lekkie. Ciężkie Pharyzeufzowie kładli ná ludzie. *WujNT* Xxxxx3v, 827; *SiebRozmyśl* Hv; *CzahTr* A4v, [D]v; *SzarzRyt* A2.

N sg f w funkcji orzecznika (1): O ciężka to nieść krzyż. *WysKaz* 26.

Wyrażenia: »ciężkie brzemie« = *onus gravis* *Modrz*, *Vulg* [szyk 16 : 4] (20): *OpecŻyw* 191; *BielŻyw* 146; raczyłeś włożyc nanie ciełskie brzemie wyłtępkoch [!] náłfych *RejPs* 130v, 121v, 122v; *RejJóz* I; *LubPs* T3v marg; *KrowObr* 149; *BibRadz* Num 11/11; *BielKron* 330v; *RejPos* 289v; *BiałKaz* B4v; *CzechRozm* 94v; *ModrzBaz* 22v, 26, 118v, 122v; *SkarŻyw* 472; O rofkazániach Pan ono mowi: Wiążą brzemioná ciężkie/ y trudne ku nołzeniu/ y kładą ná rámioná ludzkie. *WujNT* 69, *Matth* 23/4.

»ciężki ciężar« (1): kórzty ciężkim niewoléy ciężarem vćśniieni/ ná was pogładaią *OrzJan* 32.

»jarzmo ciężkie« = *iugum grave* *PolAnt*, *Vulg* [szyk 9 : 7] (16): A iákie iefth ciężkie iárzmo od czártá ná nyewierniki włożone. *LubPs* P5v marg; *BibRadz* 3.Reg 12/4 [2 r.]; *BielKron* 136; *BudBib* *Eccli* 40/1, 2.Par 10/4 [2 r.], 11; *KochPs* 4, 160; *KochFr* 76; Ludzie Zakonu fćarego/ wyzwolił z iármá ciężkiego *ArtKanc* F6; *ZawJeft* 5, 10; *GrabowSet* P4v; lecz tá rołkołz/ á chytra/ co fpráwiłá? Oto iárzmo ciężkié/ złé/ ná włytkié włożyłá. *GosłCast* 45.

»ciężki krzyż« (1): Naprzod ábyłmy fię fami siebie záfłtydzili/ [...] pátrząc ná ták wielką miłóść ku Bogu y ćierpliwość świętych/ z ktorey ták ciężki krzyłz dobrowolnie ná fię kładli *SkarŻyw* 32.

»ciężkie okowy, pęto« [szyk 3 : 2] (3 : 2): ále będącym w ćieniu śmierci á ćścińionym ciężkimi grzechowymi y Szátáńfkimi pęty/ vczyńił światłóść *KuczKat* 25; Z oków ciężkich nas [*Pan Bóg*] wybáwił/ Y ná fwobodzie poftáwił *KochPs* 190, 97; *PudłFr* 72; *CzahTr* E4v.

»ciężka ręka« = *dura manus* *Vulg* [szyk 5 : 4] (6): *Leop* 1.Reg 5/7, 12; Dziéńli ná niebie świećił/ nocli wftálá/ Twoiá mię ciężka ręká dolégálá. *KochPs* 44; *KochTr* 19; *GrabowSet* B3; ktorým [*urzędnikom*] drugdy pánowie w moc ich y do ręki ich ciężkiey y okrutney [...] vbogie poddáne podaią *SkarKaz* 610a.

Szeregi: »trudny a (i) ciężki« = *gravis et importabilis* *Vulg* [szyk 2 : 1] (3): A iáko zalię trudne á ciężkyye iefth iárzmo fwiátá nędznego tego. *RejPos* 291; *WujNT* 69, *Matth* 23/4.

»twardy a ciężki« (1): O fynowie ludci dokądze będziecie tak twardego á ciężkiego fercza [*usquequo gravi corde?*] *WróbŻołt* 4/3.

a. *Ważący, mający jakąś wagę* (1) : *Semiuncialis*, Ták ciężki yáko yeden łot/ łotowey wagi. *Mącz* 382a.

b. *Wielki, dużych rozmiarów, masywny* (2) : podle Renu naprołth iefth ziemiá z obu ftron rowna/ ále v Bingiey przez ciężkie á ćiálne gory Ren idzie *BielKron* 285; Wyrzekłzy tho/ vderzył ná dwie nawie ciężkie *BielKron* 460.

c. *O stanach chorobowych* (5) : *Gravedinosus*. Eyner dem das heupt fchwer íft. Ktořemu głowá ćyęfka. *Murm* 77; Cyęłskie powieki/ zámglenie oczu/ boleść w głowie *SienLek* 15; *Oczko* 25.

ciężki od czego (1): A oczy Izraélowe (były) ciężkie od łtarości [*graves erant propter senectutem*] *BudBib Gen* 48/10.

Wyrażenie: »ciężki żywot« = *pełny żołądek, niestrawność* (1): Iełtli na liczu łkora rozpiętha barwa po wżytkim żołtha albo zielona/ albo czarna/ á nieiełt od ciężkiego żywota przepuśczenie, to iełt gdy człowiek zatwardzieie. *FalZioł V* 13v.

d. *O powietrzu, pogodzie* (1) : *Crassum coelum et tenue* [...] Ciężkie powietrze y lekkie. *Mącz* 67b.

e. *O ubraniu* (1) : Ipráwiwłly mu Sáráwáry á kárwatkę/ odzyenye y lecye y zimye nie práwye cyęzkie/ polle go do ludzi *GliczKsiąz F3v*.

f. *O wojsku ciężko uzbrojonym, opancerzonym* (1) : Nálzy Niemcy długo łie ná to rozmyłłáli iełli ták dáleko máią ciągnąć/ z ciężkim ludem y z wielkimi działmi *BielKron* 309.

2. *Ociężały, niezgrabny, gnuśny* (9) : Tácy ludzie bywaią tłuści/ leniwi/ [...] łpiący/ ciężcy *SienLek* 29v; *GórnDworz Ev*; przeto ták trudny przejazd ná ciężkich koniech. *BielSpr* 66v, 65v; *SkarKaz* 383a; *VotSzl E3*.

ciężki od czego (1): Yużem ciężki od łtarości *Mącz* 135b.

Szereg: »gruby, (a) ciężki« (2): wżytko ma być odnowiono/ y ciało tho nálze grube á ciężkie á łkáženiu poddáne ma łie odmienić w lekkie/ w iálne *RejAp* 172v; *SkarKaz* 205a.

3. *Wielki, mocny, silny, poważny, dotkliwy* (w sensie pejoratywnym); *intensus, intentus, plumbeus, profundus* *Mącz*; *gravis Calep; durus, imperiosus, infestus Cn* (579) : Xántus o to nań gniewien był/ A bićim mu ciężkim groził. *BierEz E2*; Iełli łłuchác nie bedziecie/ W ciężki gniew v mnie wpádniecie *BierEz F, K, K3, Pv*; Słýłfales w dzień narodzenia cięłłkie vcińnienie *OpecŻyw* 22; bo więłłlá motz iego przyrodzone fily/ w nim byla zagálloná/ dla cięłłkiego zmęczenia. *OpecŻyw* 137; oględuiázt [*jego rękę*]/ łlzami cięłłkimi omywała. *OpecŻyw* [155], 100, 101v, 106v, [192]v; *MetrKor* 57/120, 59/282; *FalZioł I* 114a, V 17d, 25v, 31; *BielŻyw* 128; Szołti kroł Turecki był Mahomet ktori dani ciełłkie poddanym vłtawiał *MiechGlab* 67; *BierRozm* 11; Abowiem we dnie y w nocy ciężka łie na mię łtała boiazń pomłty twoiey. *WróbŻołt* 31/4, 70/20, 106/39; chcieli mię gwałtem przymvłć/ naczięłke prziięgi. *SeklWyzn* 4, c3v; Cięłłkie iego zbłádenie wżędychmy łzukali *RejJóz M4v; ZapWar* 1545 nr 2646; A rozwarz też ciełłkie pomłty/ ktoremy pan Bog groxy [!] nam *SeklKat F4v, Z; RejKup* dd6; *KromRozm I* 03; a wżdy dla tego wtak ciężką rołpácł nieprzyłzli *MurzHist H2*; a wżdy ty łmięłz tak ciężką nędzę łzalenłstwem zwać *MurzHist Q4, B, B3v, C4v, F4v, G3v* [2 r.] (22); *MurzNT* 18v, 106; Coż mnimaćye/ yełli nye dáleko cyęłłłłlá kaźń záłłrzy ten/ ktori Syná Bożego zdepcie *KromRozm II* m2v; *KromRozm III* L3v; *BielKom E8*; Modłithwá o wybáwienie s tákowych cyęłłkich vciłłkow. *LubPs F2 marg, N4v, Q; GroicPorz r4*; Cięłłkie mi łłowo zadał *KrowObr A3, 49v, 98, 131v, 230; Leop Ex* 9/3, QQqq5, *Zach* 1/15, *Hebr* 10/29; A to twoie w ciężkim plácłzu łmutne łłowá były *KochZuz A3v*; ALe tym ciężłzy głod vciłłkał ziemię. *BibRadz Gen* 43/1; Ale oni Moizęłzá łłuchać niechćieli w onem ciężkiem vtrapieniu *BibRadz Ex* 6/9, I 3b *marg, Gen* 18/20, 47/13, 2. *Esdr* 13/27, *Ps* 41/9 (9); Cefarz ná nie ciężkie kondycye włóżył/ zwłáłzczá nowy dekret w wierze *BielKron* 233v, 199, 241, 332; *LeovPrzep E2* [2 r.]; Res suo ipsa molimine gravis, Cięłłłza rzecz niź włzelákie pokułzenie. *Mącz* 229c; *Plumbeae irae*, Cięłłki á długo twáyacy [!] gniew. *Mącz* 306c, 59d, 280c, 401d; *SienLek* 22 [2 r.], 23v; *GórnDworz Aa5; HistRzym* 86v; *RejPos* 138, 167

marg, 248 [2 r.]; *BiałKat* 371; Abowiem onym łowem ciężkim (Sądu) pokazał Apoštoł/ że sie on bárzo ciężkiego grzechu dopułzcza *KuczbKat* 170, 340; O nieftocie/ iáko ciężkie groźby pod tym milczeniem táia łie. *BielSpr* 46v; *WujJudConf* 209; *ModrzBaz* 6v [2 r.], 65, 73, 143v; pátrzay/ co ich ciężkim Vboftwem trapi. *KochOdpr* B2; Dźwigni mię conarychléy z ciężkiégo kłopotá *KochPs* 58; W płáczu ciężkim (ách nieftéty) chleb trokliwey iemy *KochPs* 121, 42, 44, 46, 53, 58 (12); wybił mu ciężki policzek mowiąc *SkarŻyw* 107; A ielli ktemu przyidzie ná mię ciężkie vboftwo/ [...] będę czekał śmierci *SkarŻyw* 196; Tám będąc w padł w ciężką pokułę łzátáńską *SkarŻyw* 290, 50, 107, 134, 283, 290 *marg* (12); A miałto počiech/ które winná z czáfem byłá Rodzicom łwym/ w ciężkim ie łmutku zołtáwiłá. *KochTr* 5, 18; *StrykKron* 26 [2 r.]; *CzechEp* [398]; *KochJez* A3v; *KochFr* 68; *WisznTr* 28; *KochPam* 86; Ani ty wyłwobodziłz łercá z ciężkiéy trwogi *KochPieś I*, 29 [2 r.]; *PudłFr* 49; drogę prawdy vkazał/ Z błędow ciężkich nas łam wywiódł *ArtKanc* D20, E8v, I17, K3, M14, M15v (11); *GórnRozm C* [2 r.], M2v; Muśi vftác žal łrogi ciężkié nárzekánié. *ZawJeft* 41, 8 [2 r.], 21, 32 [2 r.], 39, 40, 41; *Calep* 464b; *GrochKal* 13; Ták ciężkié iest gruchnienie łyná mégo domu/ Iż póki świat niemožen łtráchem bydź nikomu. *GórnTroas* 51; A kaźń ielli ten winien/ zaź cięższa bydź moze Náđ tę *GórnTroas* 51; Ciężka to/ cięższa boiaźń ma/ co nie minéłá. *GórnTroas* 60; Ciężki to žal był/ ciężłzy Pyrrhá miałá *GórnTroas* 67, 23, 43, 51, 63; *GrabowSet* M3, O3v, S3, S4v; *KochFrag* 53 [2 r.]; ále ielliž was Sokálfka/ Bukowińka/ y Opočka ciężka kłéřká nieułtrářzyłá *OrzJan* 24, 14, 17, 22, 28, 30; *LatHar* 149, 151, 234, 264, 498, 583, 584; obłtápiłi go [šw. *Pawła*] Zydowie oni ktorzy byli przyłzli z Ieruzálem/ wiele y ciężkich łkarg kłáđac [*multas et graves causas obiicientes*] *WujNT Act* 25/7, *Luc* 20/47, s. 794; ľudzie nie oddaláliby od łiebie wolnołci/ by niekárnóć wyłtepków z ciężkim vpadkiem nie obfitowáłá [*si non impunita vicia gravi pernicie scelerum redundassent JanStat* 1018] *SarnStat* 953; á widząc Krółéřtwu nářzemu wiewtřze teraz y ciężłze niż kiedy przedtym nieprzełpiecznołci nálegác [*maiora nunc et graviora JanStat* 742] *SarnStat* 985; ktorzyby [...] łzkody czynili/ áłbo zdrađáli/ áłbo iákie iné ciężkié przykrołci vczynili [*vel alias graves inferrent molestias JanStat* 896] *SarnStat* 1113, 110, 131, 901 [2 r.], 903, 904, 1068; *SiebRozmyśl* B4v; *PowodPr* 58 *marg*; Ciężłza tego męká ktorzy ná dułzy rołpác ćierpi *SkarKaz* 314b; *CiekPotr* A4; *CzahTr* B2; *PaxLiz* C3; Lecź krom łákomłtwá y ciężka potrzebá/ Każe požycźác ná za wiłřu chlebá *KlonFlis* C3; *PudłDydo* Bv.

W charakterystycznych połączeniach: ciężki(-a, -e)bojaźń (3), frasunek (12), głód (6), gniew (5), kaźń, (3), narzekanie (4), nędza (4), płacz (8), pokusa (pokuszenie) (6), pomsta (3), przysięga (2), rozpacz (2), słowo (2), (s)łzy (2), smutek (smętek) (3), ubostwo (3), (u)trapienie (13), złość (5).

Wyrażenia: »ciężki grzech« = *peccatum grande PolAnt* [szyk 47 : 14] (61): gdiłch ya yvłch mam thako práthko vmrzecz ktorym grzechy mogymy czářzkymy załluzyl wyczne potápyeny. *PowUrb* I; *BierEz* L; Y zá go za to wydáwáłs/ ijźci tve cięřłkié grzechy odpułcil *OpecŻyw* 84v, 29, 93v, 103; y maia to łobie zacięřky grzech gdi tego niepełniá czo łzatan wymiłlył. *SeklKat* E2, M3; *RejKup* p3; *KromRozm I* Iv, O2v *marg*, O3; *MurzHist* G4, Q, Q2v; *KromRozm II* m2; *LubPs* L3v, bb2v *marg*; *SeklPieś* 19, 31v; *KrowObr* 49v; *BibRadz Gen* 20/9; *BielKron* 81v; pokazał Apoštoł/ że sie on bárzo ciężkiego grzechu dopułzcza *KuczbKat* 170, 200, 315, 350; w Kołłciele Powłřzecnym iest vftáwiono/ áby ciężłze grzechy Biłkupiemu/ á náciężłze Papiéřkiemu łáđowi zołtáwione były. *WujJud* 85v–86,

86 [2 r.], 202v, 203; *BudNT przedm* a3v; *CzechRozm* 238v; *KarnNap* C2, C3, E3v; *SkarŻyw* 168; *ReszPrz* 49; *ArtKanc* L8 [2 r.], L20v; *ActReg* 24; *LatHar* 27, 131, 157, 201, 669; *WujNT* 51 [2 r.], 120, 212, 430 [2 r.], 529 (12).

»ciężka krzywda« = *gravis iniuria JanStat* (3): Cięższa krzywda od swego. *BierEz* L4v; *RejZwierc* [203]v; *SarnStat* 1239.

»ciężka męka« [szyk 28: 13] (41): przez onę wślytkę notz s nią żalobliwie rozmáwiál/ wypowiedaiątz iey milofcy wślytek rząd ij obyczáy męki fwé ciężkie *OpecŻyw* [79], 70v [2 r.], 99 [2 r.], 101 [3 r.], 101v, 102 (15); *OpecŻywPrzedm* C3v; O nařz myly panye [...] uybaw nařz řtych to czyąřzkych mąk *PatKaz II* 54v, 33v; *FalZioł* V 66; *WróbŻołt* Gv; ze bog za grzechi lyudzřkye czyeřką meką thego dnya podyal. *LibMal* 1554/190v; *SeklKat* Y; *MurzHist* M4, P4v; *MurzNT* 198v [2 r.]; *GórnDworz* C5v; *HistRzym* 97v; *SkarŻyw* 41, 47 marg, 151, 166, 188, 262, 273; *ArtKanc* E4, E15; Głos moy wślyřzy: więc řciągnąwřzy rękę/ Zmieni mą nędzę/ řmyřłom ciężką mękę *GrabowSet* Q3; *SiebRozmyřł* H3v; *SkarKaz* 121b; *KlonWor* 12.

»mroz ciężki« (3): *BielKron* 293v; *Mącz* 160c; Mrozy o řwięty m Ianie tám ciężkie bywáią *KmitaSpit* C3.

»ciężka plaga« = *iudicium malum PolAnt* (4): Karał dawida ciężką plagą dla czudzořtwa [!]. *SeklKat* K4; *MurzHist* Pv; *BibRadz Ez* 14/21; *GosłCast* 36.

»ciężka pokuta« [szyk 4 : 1] (5): przeto był řobie ciężką pokutę wřtáwił *BielKron* 140, 3, 420v; *SkarŻyw* 571; powiedźieli Břkupowi/ iż iuř zá to ciężką pokutę przyřli *WerGořc* 220.

»ciężki pot« (1): *KromRozm I* A4v; By prácowáł ář k wieczoru w onym ciężkim řwym pocie *LubPs* X6; *CiekPotr* 48.

»ciężki post« (1): A dręczyłem cyeřřkim pořtem we mnye ducha niego *LubPs* P6v.

»ciężki(-e) sen, spanie« = *somnus gravis Vulg* [szyk 7 : 3] (9 : 1): *HistJóz* Ev; á to wino pić, drzemanie y ciężkie řpanie odeymuie *FalZioł* I 151a, I 156a; *LubPs* gg6v; *Profundus somnus*, Ciężki řen. *Mącz* 140b, 401d; *SienLek* 119v; Wtym řie ocknął Puřtelnik řnem ciężkim zmorzony *BielSen* 19; *ArtKanc* T13; *WujNT Act* 20/9.

»ciężkie (s)karanie« = *poena gravis Modrz* [szyk 19 : 2] (21): *BierEz* A2v, Q4; O iako wiele ieřt ciężkie⁸⁰ karania grzeřznych ludzi [*Multa flagella peccatoris*] *WróbŻołt* 31/10; *SeklKat* E2v, K3v; To nie inřze⁸⁰ nie ieřt/ iedno ciężkie řkaránié pańřkie *MurzHist* G, K; *MurzNT* 206 marg; *BibRadz Job* 6/21, II 19d marg; takře ciężkie á wřtáwiczne káranie vmysłową moc znikczemniwa *KwiatKsiąř* E4v; *KuczbKat* 310; *CzechRozm* 226v; *ModrzBaz* 31, 79v, 125, 142v; *SkarŻyw* 294; *ArtKanc* Q5v; *WujNT* 76, 278 marg.

»ciężka szkoda« = *grave damnum, incommodum JanStat* (5): *OrzJan* 122; Teř obaczywáiąć ciężkie nietylko Duchowieńřtwá/ ále y Króleřtwá nářřego y Rzeczypořpolitéry řzkody *SarnStat* 178 [*idem* 922], 901, 903, 922.

»ciężka wina« = *poena gravissima JanStat* (2): y owřzem im tego pod ciężkimi winámi/ áby tákowych rzeczy nie řmieli czynić/ zákázuujemy y zábraniamy *SarnStat* 263, 192.

»ciężkie wdychanie« [szyk 6 : 2] (8): ij poczęła [!] fie modlitz s ciężkim wdychaniem fertza rzekątz *OpecŻyw* 6; *Leop Ex* 2/24; *GórnDworz* C4v; Iákie ciężkie wdychania oni s tego mieli/ Ze od twej trochy ludu ten vpad ćirpieli. *PapPan* A3v; *KochPs* 17, 151; *WisznTr* 10; *GrabowSet* H2v.

»ciężka(-ie) zima (a. zimno)« [szyk 5 : 2] (7): *OpecŻyw* 15v; *Frigorum vis et hyems*, Ciężkie okrutne żymna/ y mrozy. *Mącz* 160c; *Sevissima hyems*, Ciężka albo twárda żimá *Mącz* 364a, 57a, 227b; *SkarŻyw* 207; żimno ciężkié/ gorąco zbytne/ niepogodę/ wżyftko znośić mußisz *OrzJan* 43.

»ciężki(-a) żal (a. żałość, a. żałoba)« [szyk 23 : 4] (27): Bądź Ezopie myśli dobrej/ Ták ciężkiego żalu nie miey. *BierEz* G4; Y vłlyżał między groby/ Wielki płáčz/ ciężkie żałoby *BierEz* Q4v, Q4v; *BibRadz Eccli* 27 arg; A dobre pośpolité prze wnętrzną niezgodę/ Odnośi ciężką żałość y okrutną łzkodę. *KochZg* A2; *Summus moeror*, Okrutnie ciężka żałość. *Mącz* 432a; *KochTr* 10, 14; *KochFr* 70; *WisznTr* 10, 24, 27; *KochPieś* 19; *KochSob* 67; *ArtKanc* M14v; Wziął zaś nád Krolem moc/ żal przyrodzony Ciężki/ gwałtowny/ y niepowściągniony. *GrochKal* 10, 8; *GórnTroas* 54, 59; *GrabowSet* Hv; *KochFrag* 53; *OrzJan* 34; *KołakCath* A3v; *CzahTr* E4v, I2; *GosłCast* 74; *ZbylPrzyg* B3v.

Szeregi: »ciężki a okrutny« (1): O nafs mily panie boże/ możes ty ráczyłli ijnacey zbawienijé ludfkie ziednatz,/ niżli przez twą ciężką a okrutną mękę. *OpecŻyw* [57]v.

»ciężki a (i) srogi« = *ferox Vulg* (4): *SeklKat* K3v; áby boyážną ćyęfzkich á łrogich kaźni [...] od złości fye powćyągáli. *KromRozm II* i4, m; *Leop 3.Mach* 7/4.

»ciężki i śmiertelny« (1): Co iednák Pan o ciężłych y śmiertelnych grzechach powiedział *KuczbKat* 200.

»wielki a ciężki« [szyk 4 : 1] (5): *KrowObr* 49v; A Zydowie zaś w wielkim á ciężkim fráfunku byli [*Judaeis incessabilis luctus fuit*] *Leop 3.Mach* 4/2; *Intensus sive intentus*, Náciągniony/ nápięty. *Metaph*. Pilny/ baczny/ też wielki/ ciężki. *Mącz* 445b; *CzechRozm* 245; *ModrzBaz* 27.

a. *O stanach chorobowych: niebezpieczny (146)* : a tam świekra iego zimnicę ciężką ćirpiała. *OpecŻyw* 43v; Też ten łirop iest dobri na kolikę ciężką *FalZioł* I 25a; z Liłthkow Grzybienowych może być łirop pożytheczny naprzeciwko ciężkim gorączkam *FalZioł* I 92a; łkad ciężkie kaźle, á łmiertelne przychodzą *FalZioł* III 33a, ++8d, I 86d, 150a, II 10c, V 38v, 81v; *BierRozm* 19; *BielKom* E5; *KwiatKsiąż* N2v; *Causon*, aestus seu ardor, Gorączká/ Febra ciężká. *Mącz* 43a, 217b; *SienLek* 16, 88; *CzechRozm* 98; *KarnNap* Ev; Zradości wielkiej febrá ciężka Eufrazynę zaráz wezmie *SkarŻyw* 227, 480; *LatHar* 535; *SzarzRyt* D2.

W charakterystycznych połączeniach: ciężka (-i) febra (5), gorączka (gorącość) (4), kaszel (2), wrzod (3), zimnica (2).

Wyrażenia: »ciężki(-a, -e) bol (a. bolenie, a. boleść)« [szyk 11 : 9] (20): s czegoż ciężką bolełtz miał iezus mily *OpecŻyw* 115v, 146v, 150; *FalZioł* II 19d, V 2, 58 [2 r.]; *GlabGad* G2v; *RejKup* q2; á vczyniwłzy plałtr/ ná głowę przyłoż/ ciężki to bol wćiąga. *SienLek* 50v, 29v, 40, 43, 71 [2 r.], 88, 117 [2 r.]; *LatHar* 292, 396.

»ciężka niemoc, choroba« = *infirmitas gravis Vulg*; *morbus gravis Modrz* [szyk 61 : 21] (52 : 30): *PowUrb* I; Cłowiek ieden w ciężkiej chorobie [...] Sto wołow Bogu poślubił *BierEz* I2v, Qv; *NAprzod* Vrina biała iako mleko [...] naprzodku Łoźney niemoczy ciężkiej Vkazue choremu vpadek znamienity *FalZioł* V 4v, I 56c, III 2d, V 13v, 25v, 57, 65v; *SeklKat* T2; *RejKup* q2; iże

Olimpia mátká iego ciężką niemocą była ziętá. *HistAl* C7v, C8; *BielKom* G; *GroicPorz* q3v; *BibRadz Ps* 6 arg; *BielKron* 86, 179v, 251, 322v, 353v (8); *Clinicus etiam dicitur*, Który fie z łożá nie może rużyć przed ciężką chorobą. *Mącz* 57c, 231d, 305c [2 r.], 346b, 416a, 473a; á takim wracánim ciężkich niemocy pozbędziefz. *SienLek* 16, 8, 11 v, 13, 22 [3 r.], 22v [2 r.] (17); iáko vleczyć Febrę/ Pleurę/ y ine ciężkie choroby *GórnDworz* Ffv; *RejPos* 256v; *HistLan* E; *BudBib* 2.Par 16/12, 2.Mach 9/21; *KarnNap* E3v, E4v; *ModrzBaz* 11; *Oczko* 18v; y z ímutku wniemoc ciężką vpadł. *SkarŻyw* 68; corká ie⁸⁰ Konftáncya będąc iefzcie pogánką/ ciężką á nie zleczoną chorobę miała *SkarŻyw* 70, 98, 142 [2 r.], 528, 580; *NiemObr* 146; *ReszHoz* 121; *GórnRozm* D3; *KochPij* Cv, C2v; *LatHar* [+9], 601, 647, 648 [2 r.]; *WujNT* 250 marg; *SiebRozmyśl* F; *PowodPr* 75; *SkarKaz* 421b; Leżąc w ciężkiéy chorobie/ lepiéy dbać o zdrowie. *GosłCast* 43, 21, 57.

»ciężka rana« (3): y tak wiele ciężkich mu ran zádáli [*ac tot tantisque vulneribus affecere*] *ModrzBaz* 31; *OrzJan* 135; Ięto zbierać namioty/ y zgániać bárány/ Y leczyć fie kto żywy/ kto ma ciężkie rány. *KmitaSpit* C3.

Szeregi: »ciężki i niebezpieczny« (1): Do tych dwu Sákrámentow/ niechay w ciężkiéy y niebezpieczney chorobie/ y trzečia świętość przyftápi/ pomázania oleiem świętym. *LatHar* 648.

»ostry a ciężki« (1): Ma ofobliwą mocz naprzeciwno oftrym á ciężkim gorączkam *FalZioł* III 6a.

»ciężki i śmiertelny« (1): przepuńczył nany myły bog nyemocz czyążką y ízmyerteluą [!] *PowUrb* I.

W przen (17) : Lekárftwo to gdy niemoc miała wietłzą goi/ Abowiem to ciężłzy wrzod/ co hárdą myłł Xtroi. *RejZwierz* 22y; *KochFr* 108.

Wyrażenia: »ciężki(-a) bol (a. boleść)« (3): Záište łzy ciężki bol z fercá wybijáią *WisznTr* 10; *GórnTroas* 40; zowąd mię dręczyłz/ o ciężka boleści *LatHar* 149.

»ciężka choroba, niemoc« [*szyk* 7 : 1] (5 : 3): *RejPos* 183, 233v, 324v; á my rány y ciężkie grzechow choroby máiąc/ do lekárftwá ochotni nie ieftełmy. *SkarŻyw* 112; *ArtKanc* Q19; Oddal ciężkie niemocy náłze duchowne *SkarKaz* 611b; *SkarKazSej* 664a, 671a.

»ciężka rana« = *vulnus grave* *JanStat* [*szyk* 2 : 1] (3): A ínadz to ieft iefłcze cięłłá ráná na duffy moiey *RejPs* 58; *KochFrag* 52; *SarnStat* 618.

Szeregi: »ciężki i śmiertelny« (1): lepfza y nawłáfnieyfza rozumowi ludzkiemu ieft Monárchia ábo iedynowładztwo/ y rząd iednego. ktory gdy fie mieni á ná wiele fie głow dzieli: ciężka ieft y śmiertelna Rzeczypołpotey chorobá. *SkarKazSej* 689a.

»ciężki i wielki« (1): áby nie baczył ciężkiéy y wielkiéy niemocy tego náłzge Kroleftwá *SkarKazSej* 664a.

4. *Przykry, dokuczliwy, uciążliwy; smutny; aculeatus, austerus, durus, inclemens, inexorabilis, intolerabilis, saevus, severus* *Mącz*; *onerosus* *Cn* (243) : *ZapMaz* III T 1/206 [2 r.]; Na pyłznego przypada co ciężkiego. *BierEz* S3v, 03; Tamo będzie iedna godzina w mece cięžłłá/ niżli tu na tym íwiece íto lát *OpecŻyw* 191 v, 82, 141 [2 r.]; *Melancholia*, cyąszkye myslyenye *BartBydg* 88b; *BierRozm* 4; *RejJóz* I5, 06; *LibLeg* 11/152v; *RejKup* n7; Bog tak zrzádzá/ iz poddáni/ áni mogą/ áni chcą/ áni máyá dłužey círpyeć wáłłego cyęžłkyego pánowánya. *KromRozm* I Dv; *MurzHist* M2, R4v, T3; Bo dwoyeć to bywa karánie/ y bić y łáyác/ á ínadz cyęžłłé łáyánye kyedy ze íromotą á háńbą bywa. *GliczKsiąż* G4; Otom fie sftał iuż tak ciężek y íam przeciwko íobie *LubPs* hh6v, dd6; *GroicPorz*

dd3; I Przyfzły muchy bárzo ciężkie [*musca gravissima*] do domow Fáraonowych *Leop Ex* 8/24, *Sap* 17/20; *BielKron* 120v, 197, 393, 464v; Dura provincia, Ciefzki á nieznośny vrząd. *Mącz* 98a; Durus, Twárdy/ Ciężki/ Surowy. Et per Metapho. Niemiły/ Niemiłofierny. *Mącz* 98a; Torqueri doloribus animi, Mieć nieco ciężkiego ná fercu. *Mącz* 459a; Nieprziacyciel [!] bárzo ciężki/ frogi y okrutny. *Mącz* 159b, 89a, 149b, 300d [2 r.], 364a, 457a, 499b; *GórnDworz* C6; *RejPos* 103v, 289; á iefzczę k temu (co miedzy wżyfłtkimi rzeczami nácięższego było) kiedy iákmiarz wżyfłcy ludzie fprofnie sie byli w bálwochwálftwo vdáli *KuczKat* 285, 30; *KochMon* 25; *WujJud* A6; *RejPosWstaw* [143²]v; Wnidz żono Iárowehámowo/ przecz fię zá infzą zmyflafz? anom iá posłaniec do ciebie ciężki [*durus*]. *BudBib* 3.Reg 14/6, *Prov* 27/3; *CzechRozm* 228v, 247v; *KarnNap* D4v; Sromocenia ktoremi wżytek ftan ktorykolwiek fromocon bywa/ cięższe bywáią/ niż ktore fię dzieią priwatom *ModrzBaz* 77v, 25, 70v; *KochOdpr* Dv; *Oczko* 23v; Nigdyby mi ták ciężkie iego zlorzéczenié Nie było *KochPs* 81; Pomni/ wżzechmocny pánie/ co nam wyrządźáli Edomczycy: iáko w náfz ciężki dzień wołáli *KochPs* 201, 95, 103, 132, 207; *SkarŻyw* 142, 317, 394, 437; *KochTr* 4, 23; Gedimin wielki Xiądz chcąc odbić á rycerftwo fwoie z obležénia ciężkie⁸⁹ wybáwić/ zebrał woýlko wielkie z Litwy *StryjKron* 410; *ReszList* 179; *KochPam* 81; *KochPieś* 18; Y day możnie zwyciężyć ciężkie boiowniki/ ciáło z świátem y z Szátánem náfze fprzeciwniki. *ArtKanc* L5v; Powietrze ciężkie thoć nam bárzo fzkodźi *ArtKanc* R17, D12v, G12, L9, Nv, O14v; *GórnRozm* F4v; *PaprUp* Fv; *ActReg* 54; *GrochKal* 3; *GrabowSet* H4v; *KochFrag* 47; Nuż/ co dáléy rzeczemy o tym/ co nád śmierć cięższą czyni niewolą *OrzJan* 19; ciężkie żołnierftwo/ ále záś zacnością okazálé *OrzJan* 51; ciężka [*spowiedź*] ieft/ y częfto brzydka/ ále zdrowa. *LatHar* 133, 318; *WujNT* 76, 435, 563, 857; *WysKaz* 5; *SarnStat* 1273; *PowodPr* 7, 16; ták ciężkie ná kościoł Boży prześládowanie od nich powítáło *SkarKaz* 120a; Byfmy w náciężźlzych včífkách náfzych mowili to fłowo: (Wierzę w Bogá:) *SkarKaz* 550b, 208b, 245b, 386a, b, 458a; *VotSzl* B3; *KlonWor* 75.

ciężki komu, czemu (38): Ciężzy onemu bywáią/ Niżli ktorzy go nie znáią. *BierEz* L4; A gdy te niewiafty wygladzono tedy tam náftali Scitowie, takéż fwiathu barzo ciężci *MiechGlab* 36; *WróbŻóltGlab* A4v; Bo aczby tełz on czas/ dofyc dlugi był wżzakżę [!] by mi tak ciężki niebył/ gdybych się na potem odpoczynieniá nadźiewáł [!] *MurzHist* R3; Y rzekł kniemu Dawid: Poydzieffli femną/ będziefz mi ciężek [*si veneris mecum, eris mihi oneri*] *Leop* 2.Reg 15/33, *Num* 11/14, *Sap* 17/20; *BibRadz* *Num* 11/14, 2.*Par* 28/20; *OrzRozm* H4, T; *BielKron* 94, 393; *GórnDworz* Cc4v; *WujJudConf* 249; *ModrzBaz* 60; *KochPs* 204; Ciężek był półtronnym/ á twoim okrutny *SkarŻyw* 164, 249; *StryjKron* 350; A co bálnnity wfpominałz/ prawdá ieft że bywáią ciężci náfzym *GórnRozm* E3, Bv, E3, G3, I, K4; *PaprUp* Fv; *GostGosp* 34; O śmierci cóś ciężka ieft/ niedorośléy młodźi/ Ciężka wżytkim *GórnTroas* 75; Też płáczę/ vtrapiiony/ Zá me wyftępki/ ciężkie fercu memu *GrabowSet* G3, T2; *OrzJan* 15; *LatHar* 315; *PowodPr* 13; *CiekPotr* 54; *KlonFlis* C3; *KlonWor* 18.

ciężki ku czemu (1): Ia/ co pofellftwo niołé tobie/ ku fluchániu Ciężkié *GórnTroas* 39.

ciężki na kogo (2): Oppressor pauperum, Ciężki ná vbogie ludzie. *Mącz* 32 1b, 390a.

ciężki czym (1): Pierwłza czáłtká zawierác w łobie może fmutek przy wieczery oftáteczney/ piąciá ofobliwie rzeczy Pánu ciężki *LatHar* 315.

N sg f w funkcji orzecznika (10): *RejPos* 335; Lecz to podobno ná cię ciężka: bo to wiem iż temu wálzy nie wierzą *CzechRozm* 61v, 231; To bywá y w poimániu nieprzyacielńkim naciężłza/ gdy fię mátká z dziećmi dzieli *SkarŻyw* 140; *CzechEp* 65; ále to naciężłza bywa/ kiedy ludzie iáwną lekkość cudnemi łowy zdobią *KochPij* C; *KmitaSpit* A3; *PowodPr* 12; *GosłCast* 27; Azaż owo nie ciężka/ Gdyc vboftwo bierze *Lotr* y ołzuft *KlonWor* 74.

W charakterystycznych połączeniach: ciężki(-e) nieprzyjaciel (8), prześladowanie (4).

Wyrażenia: »ciężki czas« (4): *Dura tempora, złe á ciężkie czáy.* *Mącz* 98a; *Asperum et atrox tempus, Srogi ciężki á okrutny czas.* *Mącz* 443c, 170d; *OrzJan* 66.

»ciężka(-ie) niewola (a. niewolstwo), jęctwo« [szyk 13 : 8] (20 : 1): *A lwá bárzo żáłowáła: Iż wpadł w táko ciężkie ięctwo* *BierEz* M4v, N2; *synowie twoi przed oblicznością twoią w niewoli ciężkiéy fą* *BiałKat* 128v; *BudBib* 2.Par 10/4; *CzechRozm* 118, 165; *Ale ná vboższe niesłufzne á ciężkie wkłáda niewolftwo [gravem imponit servitutum]* *ModrzBaz* 141; *KochPs* 19, 79; *SkarŻyw* 479, 558; *StryjKron* 122; *ArtKanc* A16, E9v, M6, M7; *KochFrag* 24; *PowodPr* 62; *SkarKazSej* 677a, 692b; *KlonWor* 27.

»ciężka przygoda« (9): *Nie przegládał ciężkich przygod/ Przyżło nań żimno iteż głód.* *BierEz* 13v, K3v; *MurzHist* O; *Gravis et miserabilis casus, Ciężka á żáłońna przigodá.* *Mącz* 29b, 443c; *Oczko* 32; *GrochKal* 15; *SkarKaz* 381a; *SzarcRyt* B2v.

»ciężka rzecz« [szyk 10 : 9] (19): *Ciężká rzecz fwobodę ftraćić* *RejJóz* B2v marg; *RejKup* I; *HistAl* D5; *á to mi fię zdáák rzecz naciężłza/ ćirpieć niewinnie* *GórnDworz* C5v; *HistRzym* 3; *BudBib Eccli* 29/33[35]; *PaprpPan* Iv; *Iełlic fię zda ciężka rzecz ćierpieć od drugiego krzywde [Si iniuriam ab alio ferre molestum tibi est]* *ModrzBaz* 77v, 46, 95; *SkarŻyw* 206, 394, 472 marg; *GórnTroas* 60; *OrzJan* 15, 135; *LatHar* 318; *CzahTr* [D2]v; *GosłCast* 64.

»ciężka(-ie) śmierć, konanie, umieranie« [szyk 3 : 1] (2 : 1 : 1): *Acerba mors. Gorska/ przikra/ cieřzka/ okrutna śmierć.* *Mącz* 2b; *Takieř Oycowie ciężki fmętek máią [...] pátrząc na ciężkie dźiatek fwyh konanie/ y vmieranie.* *ArtKanc* R17v; *RybGęřli* B4v.

»ciężkie więzienie« [szyk 9 : 1] (10): *Ma [!] grodziech sie zamykają, Wáy się okopawają, Mieszkając w onym zamknieniu, Jakoby w ciężk[im] więzieniu.* *BierRozm* 13; *MurzHist* I, M2v; *Mącz* 3b; *GórnDworz* Y8; *HistLan* E3v; *SkarJedn* 322; *SkarŻyw* 16, 90, 300.

Szeregi: »ciężki i bolesny« (1): *IEft teř iedno złodźieyftwo dofyc nie pocześne/ Y dobrym gołpodarzom ciężkie y boleńe* *KlonWor* 18.

»przykry, (i) ciężki« [szyk 4 : 1] (5): *BibRadz* I 2b marg; *Mącz* 3a, 149c; *RejAp* 128; *Ieden Sláchćic zacny/ [...] bárdzo gwałtowny y drapieřny ták fwoim poddányim iáko cudzym przykry y ciężki [...] był nápominan od Mnichow* *StryjKron* 350.

»srogi, (a, i, abo) ciężki« = *asper et difficilis* *Modrz* [szyk 4 : 3] (7): *Crudeles poenae, Cieřzkie á frogie káśni.* *Mącz* 69c, 208a, 390a, 443c; *RejPos* 335; *ModrzBaz* 49v; *Iac wiem że po odefćciu moim wnida między was wilcy drapieřni (marg) frodzy ábo ciężcy.* L. G. (–) *WujNT Act* 20/29.

»ciężki, (a) trudny« (7): *Zathim powie yz ych M^{cz} wten czas kiedj yey M bila na Bvdzinyv wcziefkim a trvdnim oblezenyv, wielky smętek y Zaloscz myely* *LibLeg* 10/114; *Durus et ferreus homo, Ciężki á trudny człowiek.* *Mącz* 98a, 21d, 56b, 390a, 457b; *OrzJan* 66.

»ciężki a (albo) twardy« (4): iako ié dziwnie pán wybawił/ Piotra ś: ciężkie⁸⁰ a twarde⁸⁰ więzienia MurzHist M2v; Adamantium vinculum, patitur, Ciężkie álbo/ twarde więzienie ćierpi. Mącz 3b, 57a, 136a.

»wielki i ciężki« (2): KrowObr 49v; Były nád to wielkie y ciężkie prześladowania WujNT 796.

5. Trudny do zrealizowania lub zrozumienia, wykonywany z wysiłkiem; oporny; arduus, difficilis, dyscolus, gravis, laboriosus, molestus, nodosus, obscurus, operosus, spissus, tardus Mącz; gravis, non facilis Calag (229) : iuz placzy łzi wyléwáy za tak ciężkie łyna bożé⁸⁰ ij matuchny ie⁸⁰ łpratzowanijé OpecŻyw 29, 28v, 30v; MiechGlab 19; WróbŻołt 16/4, E6v; A przykazánya yego nye łą cýężskye KromRozm I F4v; Tym obyczáyem tedy cýełłłły náłz krzełciyáńłki zakon/ niźli żydowłki. KromRozm II m; Zakon też záłię małżeńłki/ Z vkrocenim zdrowia ciężki BielKom G3; Ta náuká máłych dzyatek nye yełłci cýełzka yáko by kto łoby rozumyeć myał GliczKsiąż K; w ciężkim boiu dáłá mu zwycięłstwo [et certamen forte dedit illi, ut vinceret Vulg] BibRadz Sap 10/12, 1.Ioann 5/3; Rozumiał temu Likurgus iż fie thy prawá drugim ciężkie zdály być BielKron 272v, 203, 231v, 290v, 301; Arduus, Ciężki Wyłoki. Trudny. Mącz 15b; Via lapidibus confragosa, Cieżzka drógá dla kámienia y opoki po drodze leżącego. Mącz 135d; Bellum grave, Cieżzka woyná. Mącz 149b; Maximus belli nodus est inopia rei pecuniariae, Ciężki węzeł yełł do wiedzienia walki piéniędzy nie mieć. Mącz 249a; Obscurum ius, Ciężkie práwo. Mącz 257a; Grave bellum ad pacem convertere, Cieżzká woynę w pokóy obroćić. Mącz 487c, 97d, 218c, 229c, 367b; A wždy fie nam záwždy cieżłze widzyály łwięte połtánowienia twoie RejPos 235v, 165v, 219; PRZykazánia Boże nie łą cęłzkie. KuczbKat 265 marg; kthorzy w niedobry vrodzay záchowáią zboże/ áby dla nich żywnóć droźłza y cieżłza byłá. KuczbKat 330, 265; RejZwierc 256v; WujJud 207 [2 r.]; BudNT 1.Ioann 5/3; CzechRozm 248; ModrzBaz 120; KochPs 118; łzedł do grobu Iákubá S. [...] długá y cieżzká bárzo drogá y trudzenim. SkarŻyw 167, 3 marg, 134, 357, 411, 558; KochTr 18; StryjKron 135; KochSz B3v; ArtKanc G13v; ActReg 86; GrabowSet V3v; WujNT 31, 48 [2 r.], 815, 1.Ioann 5/3, s. 827 [5 r.], Bbbbbbb3; SarnStat 918; SiebRozmyśl A3; Zakon łtáry cieżłzy był do wypełnienia SkarKaz Oooo3b, 45b, 205b; SkarKazSej 660b, 671a.

ciężki do czego (1): á zły vporny záwždy łię wymawia/ á cieżki iełł do wyznánia grzechu łwego. SkarKaz 316b.

ciężki ku czemu (5): Ale nic nietrudnieyłzego/ Y ku znółzeniu cieżłzego: Iáko niewiáłtá łwey woley BierEz B4v; á zlorzeczeńłthwo ich iełł cieżłkie ku słuchániu [et maledictio illorum auditus gravis]. Leop Eccli 27/16 [przełład tego samego tekstu] BibRadz Eccli 27/15[16]; Obscurus etiam, Ciężki ku wyrozumieniu. Mącz 257a, 270a.

ciężki na kogo (1): Był y cieżki bárzo ná ludzie zakon łtáry SkarŻyw 3.

ciężki w czym = nieustęplivy (1): iełł námáwiáć Kámmeł/ áby w tym cieżzká/ á vporná nie byłá GórnDworz Y 6.

N sg f w funkcji orzecznika (1): Niech włzędy na ráunek mnie twa łáłká łtánie/ Byś nas ná łwiát łtworzył/ nie cieżzkać to byłá/ Zniłzczone potopem/ twa moc rozmnożyłá GrabowSet C.

W charakterystycznych połączeniach: ciężki(-a) boj (4), droga (10), walka (3), węzeł (3), wojna (5).

Przysłowie: Lepłzeć też plewy z pokóiem/ Niźli owies z cieżzkim boiem. BierEz L2v.

Wyrażenia: »ciężkie (po)rodzenie« [szyk 17 : 1] (18): Ciężkie rodzenie częstokroć na matki przichodzi *FalZioł* V 17a, V 17 [2 r.], b (2 r.), c [2 r.], d [2 r.], 18a (14); Nogi cienkie á krotkie v białych głów zna. ciężkie porodzenie *GlabGad* P7; *BibRadz* Gen 35/16; *SkarŻyw* 262; *LatHar* 126.

»ciężka praca, robota« [szyk 29 : 7] (19 : 17): Smyluysya też nad włitkymy ktorzyfsya śwę cyalfkę pracę obchodzę. *BierRaj* 19v; *BierEz* O4, R3v; *OpecŻyw* 51v; Stenta, fatiga, cyaska robota *BartBydg* 150; *FalZioł* *4d, I 113d, V 50v; *BielŻyw* 52; *GlabGad* K4; Morskie prace rzekomo ciężkie Długi zwyczaj czyni lekkie *BierRozm* 4, 19; *LibMal* 1544/84; *KromRozm* I B; *MurzNT* 48v marg; *LeszczRzecz* A3; *BibRadz* Ex 1/14 [2 r.], I 313c marg; *BielKron* 261, 287; *KwiatKsiqż* N4v; Spissum opus et operosum Ciężka á długo trwająca robotá. *Mącz* 409b, 265a, 321a, 451b, 486b; *SienLek* 30v; *HistLan* E2; *BielSpr* 2; *BudBib* Bar 2/22 [25]; *KochPs* 193; Y przyczyniono im roboty dáleko więtfzey/ y ciężfzey niżli pierwey *SkarŻyw* 479, 527; *ArtKanc* E15; Orác zaś, praca ciężka. *CiekPotr* 64.

»ciężka rzecz« [szyk 10 : 2] (12): *BielŻyw* 46; Subire grave iudicium, Cięską rzecz ná fię przियाć fędzić. *Mącz* 176c, 10a, 15b, 221a, 229b, 249a, 264d; *SkarŻyw* 127, 501; A iesliby tego iáko zá rzecz ciężką dobrowolnie wczynić niechćiano *PowodPr* 83; *SkarKaz* 41a.

»ciężki znoj« (1): Zawždy w walce, [w ci]ężkim [zno]ju Wszelki iny jest w[ese]lszy W swym pokoju człowiek mniejszy. *BierRozm* 14.

Szeregi: »boleśny i ciężki« (1): dáie iey [niewieście] P. Bog pokutę/ boleśne y ciężkie rodzenie *SkarŻyw* 262.

»lekki albo (i też) ciężki« (2): a ktoremi znaki lekki albo ciężkie ma być rodzenie: poznano. *FalZioł* V 17, V 17.

»ciężki albo łączny« (2): Siodma przyczina ciężkiego albo łącznego rodzenia/ bywa z strony płodu albo dzieciátka. *FalZioł* V 17b, V 17a.

»surowy i ciężki« (1): ták y Symonowi ták furowy y ciężki żywot nieść Pan Bog kazał *SkarŻyw* 32.

»ciężki a twardy« (2): *Mącz* 114a; wypuścić nas będye raczył z onych ciężkich á twárdych obwiąfkow zakonu drugiego. *RejPos* 215.

»trudny, (a, i) ciężki« = *arduus et gravis* *Modrz* [szyk 15 : 12] (27): á tak czinią ciężkie á trudne wymawianie słow. *GlabGad* C6v; *BibRadz* I *5v; *BielKron* 255; In summas angustias inducere. W trudne á w ciężkie rzeczy kogo w wieść. *Mącz* 10a; *Nodosus* [...]. *Nodosa* res. Trudna Ciężka rzecz. *Mącz* 249a, 15b [2 r.], 90b, 205d, 229b, 270a; *RejPos* 183; *WujJud* 76v; *CzechRozm* 225v; *ModrzBaz* 9, 118; *Calag* 431b; *SkarŻyw* 501 [2 r.]; *NiemObr* 115; Nic trudnego/ nic ciężkiego od was nie profiemy *ReszPrz* 93; *OrzJan* 46; *SarnStat* 466; *GrabPospR* N2v; *SkarKaz*)(2v, 41a, 311a.

»wielki albo (i) ciężki« = *ingens et asper* *Modrz* (2): Cokolwiek przybędzie [errata: prawi będzie] wielkiego/ álbo ciężkiego/ to niech odnořą do ciebie: á fámie niechay mnieyřze Caufy fądzą. *WujJud* 85v; *ModrzBaz* 119v.

Wyrażenie przyimkowe: »z ciężkiem« = z *trudem* (1): też opatrzny był [Pitagoras] że mu zciężkiem równia było naleć. *BielŻyw* 29.

a. O stanach chorobowych (38) : iest lekarřstwo na ciężkie puřczanie wody *FalZioł* I 8d; Szije ciężkie obracanie [...] Ty wřytki rzeczy ta wodka barzo dobrze naprawia y leczy. *FalZioł* II 9c, I

2d, 6c, 19c, 27a, 29b (29); Halitus gravis, Ciężkie oddychanie *Mącz* 149b, 408c; *SienLek* 22v, 87v, 99v, S3v; Anhelatio – Tchnienie, oddech ciężkiy. *Calep* 70b.

W charakterystycznych połączeniach: ciężki(-e) oddychanie (oddech, dychanie, odetchnienie) (14), puszczanie [czego] (17).

b. *O pokarmach (17)* : Mofzcz iefth ciężki napoy *FalZioł* I 156a; mięfo iego dobre ieft: iedno ciężkie *FalZioł* IV 41a; Gdyż chleb takowy iż ieft cięższy przeto w żołądku leży iako kamicn [!] *GlabGad* G6v, G6v, H6, H6v, I5v, I8v [3 r.] (11); Wyliczanie żałobliwe wżetecznych śpraw/ w ktorych zli vftawicznie leżą/ iákoby ciężkim winem opoieni *LubPs* Q marg; Obiadanie ciężkie. *SienLek* 20, 52.

ciężki ku czemu (2): Theż grzyby dofić tuczności daią iedno fą ciężkie khu Ńtrawieniu *FalZioł* I 56c; *SienLek* 7.

c. *O ziemi: trudny do uprawy (2)* :

ciężki ku czemu (1): Laboriosus ager, Ciężka rola ku wyprawnieniu. *Mącz* 180d.

Szereg: »ciężki a twardy« (1): Zemicá Albeńska po Niemiecku Elb w SzwabŃkiej ziemi ieft ciężka á twárda *BielKron* 287.

[*W wielu cytatach w znac. 3., 4., 5. „ciężki” podkreśla ekspresywnie intensywność znaczenia określanych wyrazów*].

6. *Ciężarna, będąca w ciąży; praegnans Mącz, Calep; gravida Mącz (16)* : Impregnata mulier, czyąska *BartBydg* 72b; *FalZioł* IV 34c, V 19b; Gravidus, Ciężki/ Gravida mulier Dziecmi chodzi/ Brzemienna niewiáltá. *Mącz* 149c, 149c, 317d; *HistRzym* 15v, 31, 77; Praegnans – Samowtora, cięższką. *Calep* 833b.

Zwrot: »ciężka, ciężką chodzić« [szyk zmienny] (5 : 1): á thak thego ma pani pożywać ktora ciężka chodzi *FalZioł* I 155b; *HistAl* A4v; Ventrem ferre dicitur mulier, Ciężką chodzić. *Mącz* 483c, 121d, 149c, 509d.

7. *O samogłoskach nosowych (1)* :

Zestawienie: »a ciężkie« = a (1): Třecie [A] zowiemy ciężkim/ które mà kréłkę přez się/ iáko požądny *JanNKar* D4v.

*** Bez wystarczającego kontekstu (8) : Gravis Schwer Cyęłky *Murm* 15; *Mymer*¹ 4; *Mącz* 133b, 149b; *Calep* 730b, 781a, 833b, 965a.

Synonimy: 1. ważny; 2. gnuśny, gruby; 3. mocny, niebezpieczny, okrutny, ostry, silny, srogi, śmiertelny, wielki; 4. bolesny, dolegliwy, niewdzięczny, przykry, smutny, srogi, żaloszny; 5. trudny; 6. brzemienna, samowtora.

Cf **CIĘŻKOWONNY, NIECIĘŻKI**